

terugblik een uitzondering voor het blad *Polemios* onder redactie van G. Puchinger (270), die evenals prof. dr. K. J. Popma de 'kerkelijke ernst' (85) van de vrijgemaakten waardeerde, maar vroeg om bezinning in plaats van *Konsequenz-macherei*. Dit roept de vraag op, van welke statuur deze kerkelijke kring was. Sloeg de vrijmaking niet te ver door? Waar kwam dit extremisme toch vandaan? Waren de twisten kinderziekten, zijn zij inherent aan het uitgesproken gereformeerde karakter van deze kring, of was de vrijgemaakte leiding te beperkt om vorm te kunnen geven aan een 'normaal, gezond kerkelijk leven' (267)? Het zijn vragen die het boek oproept, maar voorzichtiglijk onbeantwoord laat.

G. Harinck

J. Hoffenaar, B. Schoenmaker, *Met de blik naar het oosten. De koninklijke landmacht 1945-1990* (Den Haag: Sdu uitgeverij Koninkinnegracht, 1994, 535 blz., f59,90, ISBN 90 12 08045 2).

Met dit kloeke boek is voor het eerst de naoorlogse geschiedenis van de koninklijke landmacht in kaart gebracht. De sectie militaire geschiedenis van de landmachtstaf wilde een overzichtswerk presenteren dat voor militairen herkenbaar en voor de niet-ingewijden begrijpelijk zou zijn. Er is dan ook veel zorg besteed aan de uitvoering. Het boek is mooi vormgegeven en bovendien voorzien van talrijke foto's, kaarten en schema's. Omdat niet het Nederlands defensiebeleid maar de krijgsmacht als organisatie centraal staat, gaat de meeste aandacht uit naar de taakstelling, de organisatiestructuur, de aanschaf van het materieel en het personeelsbeleid. De wisselwerking tussen de legerleiding en de politieke top komt slechts aan de orde voor zover het tot openlijke schermutselingen leidde. Een analyse van de invloed van de landmachtstaf op de totstandkoming van het defensiebeleid ontbreekt. Het boek is ook verder vooral beschrijvend van karakter.

De geschiedenis van de koninklijke landmacht wordt onderverdeeld in een aantal perioden. In de eerste jaren na de oorlog werd de landmacht ingezet bij de strijd in Nederlands-Indië. Met de verdedigingsvoorbereiding in Nederland kon daarom pas in 1950 een aanvang worden gemaakt. Deze opbouwfase neemt het grootste deel van de jaren vijftig in beslag. In de operationele plannen van de landmacht speelt de IJssellinie dan de hoofdrol. Eindjaren vijftig groeit de twijfel aan het succesvol toepassen van grootschalige inundaties die de kern van de IJsselverdediging uitmaken. De verdedigingslinie wordt naar het oosten verplaatst. Voor de koninklijke landmacht betekent dat stationering in de Bondsrepubliek Duitsland. Het luidt een nieuwe fase in de ontwikkeling van de landmacht in. De uitvoering van de voorwaartse verdediging noopt tot een reorganisatie van het eerste legerkorps en het opstellen van nieuwe operatieplannen. Vooral de beschrijving van die laatste is interessant — hoewel niet altijd even boeiend — omdat het meer inzicht verschaft in de wijze waarop de legerleiding dacht dat het gevecht zou verlopen. Onduidelijk blijft evenwel in hoeverre de Nederlandse plannen overeenkwamen met de voorbereidingen die in NAVO-verband werden getroffen. Hoe de Nederlandse defensieplannen werden afgestemd op de NAVO komt alleen aan de orde waar het gaat om de nucleaire strategie.

De nuclearisering van de NAVO-strategie leidt in de jaren zestig tot de introductie van nucleaire wapensystemen in de koninklijke landmacht. In diezelfde periode krijgt het proces van mechanisatie en motorisatie, waarmee men al eerder een begin had gemaakt, zijn beslag. Op andere gebieden kampt de landmacht echter met een groeiende materiële achterstand. De koninklijke landmacht maakt moeilijke tijden door. Eerst na 1973 wordt de investeringsruimte

vergroot terwijl gelijktijdig de omvang van de krijgsmacht wordt ingekrompen. Een groot aantal technisch gecompliceerde wapensystemen doen hun intrede. De nieuwe technische mogelijkheden van wapensystemen zijn een van de voornaamste redenen van de veelvuldige organisatorische veranderingen binnen de koninklijke landmacht. Ook nieuwe strategische inzichten nopen tot wijziging in de organisatie. De auteurs besteden veel aandacht aan die zich voortdurend wijzigende structuur. Hier en daar leidt dat tot een vermoeiende opsomming van onderdelen die worden geschrapt, verschoven of heringedeeld. In dit opzicht zal het boek echter ongetwijfeld zijn waarde bewijzen als naslagwerk voor diegenen die verder historisch onderzoek willen verrichten.

Naast de technische, organisatorische en materiële aspecten van de ontwikkeling van de landmacht komen ook de opleiding en het personeelsbeleid aan bod. Dienstplichtigen vormden het overgrote deel van het personeel van de landmacht. De dienstplicht werd wel enkele malen ter discussie gesteld maar nimmer afgeschaft. Vooral door toedoen van dienstplichtige soldaten kwam binnen de krijgsmacht een proces van vermaatschappelijking op gang. Die ontwikkeling wordt hier beschreven als een aanpassing van het personeelsbeleid. Naar mijn mening is dat een te beperkte invalshoek. Veel belangrijker en meer omvattend was de culturomslag die zich binnen de organisatie voltrok.

In hun slotbeschouwing constateren de beide auteurs dat de periode 1945-1990 als een afgerond tijdperk kan worden beschouwd. Met het einde van de koude oorlog is de blik van de landmacht niet langer uitsluitend oostwaarts gericht. De landmacht zal een andere taak worden toebedeeld en opnieuw staat een ingrijpende herstructurering voor de deur. Met de ophanden zijnde afschaffing van de dienstplicht komt een einde aan een andere constante factor in de geschiedenis van de koninklijke landmacht. De grote lijnen van die naoorlogse geschiedenis zijn in dit overzichtswerk helder geschetst.

C. M. Megens

J. Zwemer, *Het gevaar van het hellend vlak. De gereformeerde gemeenten en de SCP in historisch perspectief* (Kampen: De Groot Goudriaan, 1994, 158 blz., f29,90, ISBN 90 6140 349 9).

Deze bundel verzamelt een tiental artikelen die de auteur in de periode 1990-1994 schreef voor een aantal kranten en tijdschriften. Zij verschijnen nu voor het eerst in boekvorm. Hoewel er veel overlapping tussen de inhoud van de verschillende artikelen is, schetst het boek een duidelijk beeld van de bevindelijke gereformeerden ofwel de zwartekousenkerken. Ondanks het feit dat hier vele vooroordelen over deze groep bevestigd worden, weet de auteur vooral de nodige nuances aan te brengen. Hij zelf is afkomstig uit een 'gematigde' afdeling van de gereformeerde gemeenten in Zeeland en heeft de stap 'terug' gemaakt naar de hervormde kerk. Dit kleurde naar mijn idee enigszins zijn beeld over de bevindelijke gereformeerden. De auteur zelf ontkent dit echter. Hij promoveerde in 1992 aan de letterenfaculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam op zijn proefschrift *In conflict met de cultuur. De bevindelijke gereformeerden en de Nederlandse samenleving in het midden van de twintigste eeuw*. Verscheidene van de hier gebundelde artikelen zijn geschreven als reactie op recensies over dit proefschrift.

Een vergelijking tussen de in deze bundel verzamelde artikelen en het proefschrift valt in het voordeel uit van de eerste. De meeste artikelen zijn duidelijk leesbaar ook voor mensen zonder voorkennis. Dit kan echter niet gezegd worden van de meer theologisch getinte stukken. Dit